

KÖNYVISMERTETÉS.

Décsi Lajos: XVI. századbeli magyar költők művei. (Régi Magyar Költők Tára. VIII. kötet.) Budapest, M. T. Akadémia, 1930. N. 8-r. 503. l.

A R. M. K. Tára VIII. kötete az 1566—77. években megjelent magyar verses dolgozatoknak azt a részét foglalja magában, amely újabban. VIII. vagy a közelmúltban nem jelent meg nyomtatásban, vagy természeténél fogva nem illenék inkább egy későbbi kötetbe. A közölt anyag tehát nem ismeretlen; a kötetnek főcélja: hogy a többé-kevésbé nehezen hozzáférhető szövegeket könnyen hozzáférhetőkké tegye a tanulmányozók számára.

A könyv nagyrészt elbeszélő művek töltik meg; lírai darab összesen 21 van benne: a Hartyáni Imre 51., István deák 57., Ludovicus 51., Tesini 30. psalmusa, továbbá a Tseh-féle *Tudjuk, Uram Isten* kezdetű temetési ének, amelyek először mind az 1566-iki Váradi énekeskönyvben láttak napvilágot; aztán ugyancsak az 1566-iki Váradinak 10 névtelen éneke, jelesül *Az utolsó itéletről* c. Dies irae-parafraízis, a *Senki ne bizzék jó szerencséjében, Istenünkhöz fohászzkodván, Legyen nagy vígasságunk, Én Istenem benned bízom, Hallgasd meg Úristen, Atya Úr Isten, Hajtsd meg Úristen kegyes füleidet, Úristen, hűveidről* és *Dicsérlek téged mennybeli Isten* kezdetű darabok; végül Dóci Ilona ismert verses *Könyörgése* 1567-ből, Ujlaki Péter 3. psalmusa Szegedi Gergely 1569-iki énekes könyvéből, Palatics György 1570-ben, a budai Csonkatoronyban írt rabéneke a Huszár Gál 1574-iki *Énekes könyvéből*, továbbá ugyanattól egy másik rabének az 1579-iki debreceni énekeskönyvnek s végre Zeleméri László II. psalmusa Huszár Gál 1574-iki gyűjteményének anyagából.

A közölt epikai verses művek száma 15. Van közöttük három bibliai elbeszélés: az első egy névtelen szerző éneke a zsidó nép megszámlálásáról, a második Bornemisza Miklóstól *Eleázár papnak és családjának martiriuma* (1568), a harmadik Sztárai Miklós munkája a *Vízözönről* (1576); aztán öt történelmi ének, név szerint a Nikolsburgi Névtelen (1568) és Temesvári István deák históriája: a kenyérmezei ütközet története; Temesvári János deák versezete a tatárjárásról (1571), egy névtelentől a *Vitéz Tári György halála* (1571) és Csanádi Demetertől *János király élete* (1571); végül egy csomó szépbistória: Hunyadi Ferenc (1569) és a Lévai Névtelen dolgozata Trója ostromáról; a Bankó leányának vidám kalandja (1570), Enyedi György *Gisquardusa* (1574), Szegedi Veres Gáspár *Titus és Gisippusa*, Szakmári Fabricius Istvántól (1577) tizenhat Parthenius-féle rövid történet és a Névtelentől írt Fortunatus-elbeszélés. Végre a folyóbeszédben készült alkotások közül a kötetben olvasható a *Salamon és Markalf* tréfabeszédeinek «rövid könyve».

A kiadó nagy gondot fordított a közölt szövegek hűségére és pontosságára az esetleges variánsokra; ezen kívül a kötet végére iktatott jegyzetekben pontosan összefoglalja a kinyomatott darabok bibliográfiáját s azokat az adatokat, amelyek azoknak szerzőiről, keletkezéséről, forrásairól, hazai és külföldi rokonságáról, de néhol hatásairól is, az irodalomban részint már

előbb, részint saját kutatásai révén fölmerültek. A művek esztetikai értékeléséről kevés szó esik, s akárhány cikk egyáltalán nem juttat bennünket új eredményekhez; de ez nem is fontos; fő, hogy az értékesebb adatok mind együtt vannak, az olvasót kimerítően tájékoztatják a kérdések állásáról és a kutatónak mindent kezébe szolgáltatnak, ami a tovább haladáshoz szükséges.

Jó lélekkel állítható, hogy ebben a tekintetben a VIII. kötet alig hagy kívánni valót. Legfeljebb azt lehetne hibáztatni, hogy nem mindig számol be világosan arról, hogy ezt vagy azt, erről vagy arról a műről vagy szerzőről ki, hol írta meg legelőször; hogy a különféle észrevételek és megállapítások közül mi a mások, mi a kiadó fáradságának eredménye; mi az, ami már másutt is, teszem a Toldy *Költészettörténetében* vagy Pintér Jenő nagy munkájában megtalálható; mi az, aminek forrása után másutt hiába minden kutatás, mivel a dolog itt jelenik meg először.

A hozzáértők rengeteg ilyen új apróságot fognak találni Dézsi jegyzeteiben, de a nagyobb és fontosabb kérdések között is van több, amelyben a kötet jelentékeny haladásról tanuskodik.

Igy mindjárt fölötte érdekes az első jegyzet Huszár Gál énekeskönyvszerkesztő működéséről. Huszár ebbeli munkásságáról már eddig is elégszer volt szó az irodalomban, de *Isteni dicséreték és psalmusok* c. 1560-ban megjelent munkája elkallódott, 1574-ben Komjátiban kinyomtatott gyűjteményének, *A keresztyéni gyülekezetekben való isteni dicséreték és imádások* c. munkának pedig csupán első fele, a graduális rész volt ismeretes. Nemrég végre előkerült a második fele is, amely a prédikáció után való dicséreteket, a psalmusokból való dicséreteket és a temetési énekeket tartalmazza, tehát valóságos népi énekeskönyv és alapjában az első ismert magyar cantionale, amelyet a szerkesztő utólag csatolt graduáljához. (440. l.)

Dézsi összetette a gyűjteményt Bornemisza nagy énekeskönyvével és kistült, hogy anyagát Bornemisza Péter teljes egészében bevette a maga gyűjteményébe (438. l.), még csak az énekek hibás sorrendjén sem változtatott; mindössze megtoldotta két darabbal: Valkai Kelemen *Csak tereád Úr Isten* kezdetű és a maga «gyermecskék rengetésére» szerzett versével.

Az egyes lírai darabokhoz füződő jegyzetek kevés új eredményt tartalmaznak. A Hartyáni-féle zsoltár-parafrázistról el van mondva, hogy Szilády a Balassa Bálint íródeákjáénak és Balassa-utánzatnak tartotta; de a két Hartyáni azonossága semmivel sem bizonyítható, viszont az éneket koránál fogva nem lehet Balassa-utánzatnak tekinteni. (441. l.) Még vékonyabbak és csupa negatívumot tartalmaznak a következők. Az 57. «psalmus» szerzőjének, István deáknak Temesváry István deákkal való azonosítása nem egyéb pusztá feltevésnél. Valaminthogy azt sem lehet biztosan állítani, hogy az 51. psalmus parafrázisának írójában ama Ludovicus Szegedimust kell tisztelnünk, akinek zsoltárfordításáról Sylvester János 1547-ben Nádasdyhoz írt levelében épen nem a leghízelgöbben nyilatkozott. (442—443. l.) A 30. psalmus Tesini-jében Kálmán Farkas Tessényi Imre cenki pap nevét gyanította — de itt sem lehet tovább menni a pusztá gyanításnál; hasonlóképen a *Tudjuk Uram Isten* Tseh jéről sem lehet tudni semmit. (443. l.) A *Dicsérlek tégedet* kezdetű éneket valószínűleg Dóczi Ilona rendelte versekbe, azonban, hogy ki volt az illető, teljességgel ismeretlen. (449. l.) Ugyanígy vagyunk Ujlaki

Péterrel (460. l.), Zeleméri Lászlóval (473. l.); Palatics György legalább annyit feljegyzett magáról, hogy a budai Csonkatoronyban raboskodott. Némelyek szerint ő készítette azt az arab betűkkel írt kódexet is, amely a Divinyi Mehmed *Madzsar türkijét* fenntartotta. (463—464. l.)

Nem a kiadó tudásán vagy gondosságán, hanem a feljegyzések hiányán mult, hogy az olvasónak meg kell elégednie efféle fogyatékos dolgokkal.

Az új kötet jegyzeteinek fő-fő ereje a pontos, mindenre kiterjedő bibliografiában, az edíciók, kéziratok lelküismeretes felsorolásában és ismeretében nyilatkozik. Ebben a részben valóban kifogástalan. De adatokat a semmiből nem lehet kicsihozni; ebben a tekintetben akárhányszor kénytelen a már Toldytól elért eredményekkel és a vers-szerzők elejtett nyilatkozataival beérni.

Íme a közölt epikai adalékok rövid szemléje. A zsidó népszámlálásról írt ének forrását nagyjában («Ex II. Sam. 24.») már az 1592-iki és későbbi kiadások megjelölik. (Pontosabban: II. Sam. 2—4., 10—17.) Eleázár és a két Makkabeus-tesztvér mártíromságát idegen szerzők egész sora, nálunk már Sztárai Mihály feldolgozta. Bornemisza Miklós — a nevén kívül semmit se tudunk róla — a Makkabeusok II. könyvének 6—7. fejezetét vallja forrásának, de nagyon szabadon bánik vele, el-eltér a folyásától, megtűzdeli kinzásokkal és beszédekkel s végre neveket szúr belé a Makkab. IV. könyvből. Sztárai Miklós Balázsfalván, a «Küküllő mentében» verselte meg a vízözönt. Utolsó sora: «Kiből dicsértessék az egy Isten»; ebből, valamint abból, hogy az unitárius Bogáti Fazekas Miklós a Dávid Ferenc fiával és Kornis Mihályéval együtt jegyezte fel halála évét, következtetni lehet, hogy unitárius volt. Forrását szintén maga jelöli meg: a Genesis VI—IX. részében. (Pontosabban: VI, 5—IX, 15.)

A kenyérmezei csata megéneklőiről már Toldyból tudva van, hogy Bonfini volt a forrásuk. Ugyancsak már Toldy szerint Bonfini után írta meg a tatárjárást Temesvári János deák, akiről kiderül, hogy 1575-től 1584-ig Belső-Szolnokmegye főjegyzője, 1584-től Dézs városának jegyzője, aztán városi esküdt, majd főbíró volt és végül valószínűleg prókátorkodott. (469. l.) Nincs új adat a Túri György halálának megírójáról; Csanádi Demeterről sem hallunk többet, mint amennyit annak idején már Toldy Ferenc kiolvasott munkájából.

Ellenben tartalmas új cikk az a jegyzet, amely a 455—459. lapokon Hunyadi Ferencről és ennek Trója veszedelméről szóló munkájáról olvasható. A hosszú históriát Toldy még Dálnoki Jánosnak tulajdonította. Hunyadiat mint költőt Szabó Károly fedezte föl: ő jött rá, hogy neve a história VI. részének versfőibe be van foglalva: *S. (Scripsit) Franciscus Hunyadiinus*. Egyébiránt Hunyadi addig is ismert nevű író s Báthori Istvánnak, később Báthory Zsigmondnak orvosa volt. Forrását maga megmondja: «Sok Cronikákból írák ezt versekbe». Egyes helyei meglepő egyezéseket mutatnak a Trója-mondák egyes középkori feldolgozásaival; «ennek magyarázatát», Dézsi szerint, «a mindenik által használt, ma már talán ismeretlen latin forrásban találhatjuk meg».

A Lévai névtelenről közölt jegyzetben új a Király György dolgozatának említése és az a következtetés, hogy a névtelen és Huszti Péter egyazon

forrást használtak. (462. l.) A *Bankó leánya* fordítója és forrása továbbra is homályban marad; mindössze a mondanak egyes változataira és alkotórészeire sikerült rámutatni. Ezekkel részben még Szilády Áron, részben Pável Ágoston és Szegedi Rezső kutatásai ismertették meg az irodalmat (465–468. l.)

Értékes és hosszabb fejtegetés járul Enyedi György *Gisquardusról és Gismundáról* szóló széphistóriájához. A cikk két részből áll: az első Enyedi életét és működését tárgyalja, jórészt a Jakab Elek által készített életrajz alapján; a második a Gisquardus-históriáról szól. Az elbeszélés, mint már Toldy megállapította, Boccacciónak Beroaldus-féle verses feldolgozásán alapszik, de, mint Dézsi tüzetes összevetéséből látható, sok tárgyi eltéréssel és rengeteg moralizálással. Aztán az is kiderül, hogy a tárgyi eltérések «nagyobb része lélektanilag megokolt, az előadás élénkítésére szolgál s így költőiségét emeli»; továbbá, hogy «Enyedi az érzelmek festését is megkísérti». (477. l.) Ezenkívül a cikket bőséges adatok egészítik ki a Gismunda-történetnek külföldi feldolgozásairól és irodalmi hatásáról. (475–477. l.)

De, hiába, «non, si bene nunc, et olim sic erit». Szegedi Veres Gáspár életéből megint nem tudunk többet, mint tudunk Toldy korában. Ugyancsak Toldy említette már, hogy versezete «a *Decameron* egyik legszebb darabja után készült»; a VIII. kötet csupán annyit adhat hozzá, hogy Veres Gáspár valószínűleg a Beroaldus-féle prózai fordítást használta forrásul és Boccaccio a mesét Petrus Alphonsusból merítette. Egyebekben viszont kárpótolja az olvasót a történet külföldi feldolgozásainak felsorolásával és a magyar s deák szöveg tüzetes összevetésével. (488–489. l.)

A Szakmári Fabricius életéről újból nem merül fel ismeretlen adat; a róla szóló cikkben a novum mindössze Partheniosnak és munkájának rövid ismertetése és annak a megemlézése, hogy Fabricius a *Περὶ ἑρωτικῶν παθημάτων*-ból az 1–10., 13–17. és 31. történetet ültette át «erkölcsjavító» munkájában. De a sikamlós, gyatrán és értelmetlenül fordított históriák nem is érdemelnek bővebb fejtegetést. Ellenben ismét igen szép és értékes az a két szakasz, amely a verses Fortunátus-históriát, továbbá a Salamon és Markalf dialogusait tárgyalja. A kötet tüzetesen ismerteti a *Fortunátus* tartalmát, hogy annak az ismert Fortunátus-népkönyvtől való eltéréseit feltüntesse. Rámutat, hogy a verses mű nem lehet későbbi eredetű a XVI. század második felénél, mivel szerzője ismeri a Telamon királyfi históriáját (megj. 1578.) és már említve van Gallen János 1583-iki leltárában. Toldy Heltainak tulajdonította, de tévesen, mivel Heltai gyengébb verselő a história írójánál. A mű kétségtelenül német írott szövegből van fordítva, mivel erre világos utalások vannak benne. «Forrása valamely német népkönyv volt, melyet (a magyar fordító) versbe szedett, de önállóságát kelletlenül jobban megtartva» és tudományát fitogtatva. Az eredeti szöveggel való összehasonlításához azonban csakis úgy lehetne biztos alapra szert tenni, ha az összes német szerkezetek megvizsgálásával meg lehetne állapítani, hogy melyikhez áll legközelebb. (469. l.)

A Markalf-jegyzet először a história keletkezéséről szóló nézeteket s a monda idegen feldolgozásait ismerteti és a kérdésről szóló főbb külföldi munkák felsorolásával zárul. Közül össze van állítva a magyar *Markalf*

bibliografiája. A munka költének ideje továbbra is homályban marad és a fordító személyét sem sikerül meghatározni; de legalább a forrására rá lehet mutatni abban a *Dialogus Salomonis et Marcalphi* vagy *Collationes* c. deák szövegben, amely 1473-ban jelent meg először nyomtatásban, s egyes részletekben a magyar fordítás és az eredeti viszonyára is. Aztán csak helyeselni lehet, hogy a cikk nem feledezik meg a magyar Markalf-hagyományról és a «rövid könyv» nyelvi és irodalmi hatásairól.

Ismétlem, a kötetben minden együtt van, aminek mai tudásunk szerint együtt kell lennie. A R. M. K. T. VIII. kötete ritka lelkiismeretesség és pontosság, a legapróbb adatokra is kiterjedő nagy tudás és minden légvártól szigorúan óvakodó gondolkodás tiszteletre méltó terméke. A nagyközönség bajosan fog érte lelkesedni, de akik a XVI. század irodalmi próbálkozásaival komolyan foglalkoznak, mint értékes segédeszközt meg fogják becsülni.

HORVÁTH CYRILL.

Esterházy Miklós nádor iratai. — I. Kormányzattörténeti iratok. — Az 1642. évi meghiúsult országgyűlés időszaka. — Szerk.: Hajnal István. — Esterházy Pál herceg kiadása. Bpest, 1930. XCVIII + 453. l.

E kötet voltaképpen nem tartozik az irodalomtörténet tárgyköréhez, de megindulása egy monumentális tervű sorozatnak, amelyről tudomást kell nekünk is vennünk. Esterházy Pál herceg családja megalapítójának, Esterházy Miklósnak, a XVII. század nagyemlékű nádorának országos jelentőségű iratait bocsájta e kiadványban a nyilvánosság elé. A budapesti és bécsi levéltárak anyaga a hercegi levéltárban őrzött nádori iratokkal együttesen először ad összefüggő képet a Habsburg-uralom, a török, az erdélyi kérdés, a vallásviszályok változatainak kormányzati ügymenetéről, belső háttéréről. A nemzeti, a vallásos érzés, az élet-halál harc a pogánnyal szemben — irodalmunk, költészetünk alapmotívumai akkoriban — a politika hangján szólalnak meg itten; de épen az iratváltások, az akciók összefüggő bemutatása azt az e korra nézve aránylag ritka alkalmat hozza meg nekünk, hogy a számítóan irányított események mögött a szereplőknek, vezetőeknek és vezetetteknek, érzelmi világáig, túlfűtött indulatáig érhetünk el. A korabeli irodalom lelki motívumai — a tettek mértékével kifejezve és értékelve.

A kötetet bevezető összefoglalás — Hajnal István kitűnő történeti tanulmánya a nádor személyének éles beállításával — az események kapcsolatainak helyreállításával végeredményben e lelki indítókok megismerésére törekszik; a sorozat folytatólagos kötetei bizonyára nagyszerű arányokban s változatokban mutatják majd be előttünk a kor emberének belső életét. Ezért méltó az irodalomtörténet figyelmére is e kiadvány, nem is számítva azt, hogy a közölt iratoktól érdekes adatokat is remélhet céljaira, különösen Pázmány Pétert, a nádor politikai ellenfelét illetően; a magyar nyelvű levelezések közlése pedig, a nyelvtörténet szempontjai mellett, a magyar stílusfejlődés vizsgálatára ad új összehasonlító anyagot.

Esterházy Pál herceg kezdeményezését, nemes koncepcióját, áldozatkészségét, a többi tudományággal együttesen, mi is örömmel és hálaival üdvözöljük.

KEREKES EMIL.